

UDK 141.7 Hajek Φ. ;
316.323.65 Hajek Φ
ID 206583564

Hajekova kritika socijalne pravde i države blagostanja

Marko Miranović

Sažetak: U radu se analizira Hajekova kritika upućena državi blagostanja i sprovođenju socijalne pravde. Rad se posebno bavi odnosom države blagostanja i socijalne pravde, kao i posledicama koje država blagostanja ima na preduzetnički duh i celokupno ponašanje stanovništva. Pored toga, u radu se opserviraju i Hajekovi pogledi na sprovođenje ideje progresivnog poreza, vođenje monetarne politike, socijalne sigurnosti, sa posebnim fokusom na Hajekovu kritiku penzionog fonda.

Ključne reči: *država blagostanja, socijalna pravda, progresivno oporezivanje*

Abstract: This paper analyzes Hayek's criticism of the welfare state and the implementation of social justice. Moreover, this work specifically addresses on the relationship between welfare state and social justice, as well on the consequences that welfare state has on behavior on population. Furthermore, this work observes Hayek views on the implementation of the idea of progressive taxation, monetary policy, social security, with a particular focus on Hayek's critique of the pension fund.

Keywords: *welfare state, social justice, progressive taxation*

Uvod

Analizirajući pojam socijalne (društvene) pravde Fridrih August Hajek (*Friedrich August Hayek* 1899-1992) ističe da je izraz u početku označavao aspiracije koje su bile u osnovi socijalizma. Pošto su socijalisti odustali od svojih ideja za socijalizacijom sredstava za proizvodnju, otkrili su novu formulu u obliku redistribucije, tj. pravedne raspodele bogatstva. Dalje, socijalisti su primetili da se takva redistribucija bogatstva može ostvariti, u velikoj meri i sa manje otpora, pomoću oporezivanja (Hajek, 2002: 197).

Hajek upozorava da je predanost socijalnoj pravdi danas poprimila opšte srazmere i da je univerzalno pravilo postalo da se svi, ako žele da budu prepoznati kao dobri ljudi, pozivaju na društvenu pravdu, mada retko ko i sumnja da izraz ukazuje na ozbiljne nedostatke savremenog društvenog poretka (Hajek, 2002: 198).

Isto tako, on upućuje na činjenicu da ne postoji razumljiva definicija istog pojma, i zaista socijalna pravda predstavlja jedan od onih amorfnih pojmova pod kojim se mogu uvrstiti ponekad i potpuno protivurečni vrednosni sistemi.

Socijalna pravda koja je zasnovana na pravednoj raspodeli bogatstva, udružena sa instrumentima države blagostanja, predstavlja posebnu pretnju po slobodno društvo i individualne slobode, tako da na kraju vlada dobija mogućnost da zapoveda pojedincima šta i kako treba da rade u ime države blagostanja i uzvišenih moralnih principa socijalne pravde.

Pored svega ovog treba napomenuti, kako bi smo mogli shvatiti sveobuhvatnost Hajekovog rada i njegovog životnog opusa, da je on bio veliki protivnik pretenzija da se primene striktno racionalistički metodi (tipičan za egzaktne nauke) na proučavanje društvenih i političkih fenomena. To Hajek zapravo označava terminom *scijentistička predsrasuda* (Hajek, 2002: 1999).

Socijalna (društvena) pravda

Privlačnost društvene pravde sada je, ipak, postala najrasprostranjeniji i najefikasniji argument u političkoj raspravi. Gotovo svaki zahtev za akcijom vlade u prilog posebnih grupa iznosi se u njeno ime i ako je moguće učiniti da izgleda da izvesnu meru zahteva društvena pravda, suprotstavljanje tome brzo će oslabiti... *Kao posledica tome danas verovatno ne postoji politički pokret ili političar koji nisu spremni da se pozovu na društvenu pravdu u podršci posebnim merama koje zastupaju* (Hajek, 2002: 196).

Postoje dva različita problema koja u tržišnom postupku postavljaju zahtev za socijalnom pravdom, ističe Hajek: prvi je da unutar ekonomskog poretka zasnovanog na tržištu pojam društvena pravda nema nikakvo značenje, a drugi je da nije moguće sačuvati društveni poredak dok mu se u ime društvene pravde nameće neki obrazac naknade, zasnovan na proceni ili potrebi različitih pojedinaca ili grupa autoriteta koje imaju moć da ga nametnu (Hajek, 2002: 199).

Hajek upozorava da pojam društvene pravde može imati značenje jedino u komandnoj ekonomiji u kojoj se pojedincima doslovno naređuje šta da rade (kao u vojsci). Zapravo, ideje socijalne pravde jedino su ostvarljive u centralno usmerenim sistemima, što znači da ona nije moguća u slobodnom društvu, jer društvena pravda pretpostavlja da su ljudi vođeni posebnim uputstvima, a ne pravilima individualnog ponašanja (Hajek, 2002: 200).

Poseban problem vezan za društvenu pravdu i državu blagostanja jesu posledice političkog određivanja dohotka različitim grupama, jer to je već po mišljenju Hajeka dovelo do pojave zastoja od strane organizovanih interesa. U nekim zemljama to je proizvelo zahtev za politikom prihoda, zahtev koji je zasnovan na priznanju da ako plate i ostali prihodi više nisu određeni tržištem, nego političkom silom organizovanih grupa, neka svesna koordinacija postaje nužna (Hajek, 2002: 342).

Hajek citira Čarlesa Kurana (*Charles Curran*), upravo pokušavajući na slikovit način da nam približi pojam socijalne pravde: *Socijalna Pravda je semantička prevara iz iste kuhinje kao i Narodna Demokratija*. (Hajek, 2002: 159)

Država blagostanja i socijalna pravda

Kada govori o državi blagostanja, Hajek upozorava da pojam države blagostanja nema nikakvo precizno značenje, da ne označava neki dovršen sistem, te da se izraz država blagostanja ponekad koristi za svaku državu koja se na bilo koji način bavi i drugim stvarima, a ne samo održavanjem zakona i reda (Hajek, 1998: 223).

Dalje ističe da sve moderne države obezbeđuju sredstva za pomoć siromašnima, beskućnicima i onima koji su imali manje sreće u životu; savremene države se bave i pitanjem zdravlja, širenjem obrazovanja, dečijim dodacima, subvencijama u poljoprivredi (ukratko rečeno, preraspodelom prihoda u korist siromašnih i onih za koje država smatra da su ugroženi) i da kroz projekt socijalne pravde zapravo država blagostanja uspeva da uspostavi potpunu kontrolu nad društvom, gotovo identično kao što je to u totalitarnim

režimima.

Hajek ističe da nema razloga da ne zadovoljimo zajedničke potrebe, a da pri tom ne osporimo individualnu slobodu. Sa rastom materijalnih sredstava logično je da će država moći da raspoláže većim obimom materijalne pomoći onima kojima je ta pomoć zaista potrebna, ali Hajek ne vidi razlog zašto bi se zbog ovakvih stvari ograničavale individualne slobode. On upozorava da kada se jednom napusti kruti stav da država uopšte ne treba da se bavi takvim stvarima, stav koji se može braniti, ali koji ima veoma malo veze sa slobodom - branitelji slobode obično otkriju da program države blagostanja obuhvata puno više od onoga što se predstavlja opravdanim i neospornim (Hajek, 1998: 223).

Dalje, Hajek naglašava da država kao neka vrsta uslužne agencije može potpomoći recimo siromašnima, ali ističe da je problem u tome što su mnoge od novih delatnosti socijalnog staranja države pretnja za slobodu jer se iza ovih delatnosti, koje se prikazuju kao uslužne, zapravo krije upražnjavanje prinudnih moći države. On upozorava da određene mere države, koje mogu biti delotvorne za pojedine svrhe, u svom zbirnom učinku mogu uništiti slobodno društvo.

Kao što možemo primetiti, Hajek nema ništa protiv ciljeva države blagostanja da recimo ostari neke svoje ciljeve, ali bez nanošenja štete individualnoj slobodi. Ali problemi nastaju kada takva država počne da teži državnoj pravdi i počne sa redistribucijom dohodaka tako da se osigura pravičnija raspodela dobara (sprovođenje mera socijalne pravde). Takva država nepobitno guši individualne razlike i slobode koristeći se sredstvima prinude da bi obezbedila takozvanu potpunu sigurnost za sve, na uštrb individualnoj slobodi. Na takav način država blagostanja guši jednu od najvećih tekovina civilizacije koja se negovala i razvijala od renesanse pa do danas, koja se razvijala zajedno sa razvojem trgovine i nauke, ideju individualne slobode (čiji su embrioni smešteni još u sam osvit Zapadne civilizacije, u period antičke Grčke i Rima), (Hajek, 1997: 34).

U svojoj knjizi "Put u ropstvo" Hajek se bavi posebno pitanjem individualizma i oslobađanjem individualne energije. On smatra da se individualizam nalazi u samoj osnovi ideja na kojima je izgrađena evropska civilizacija, ali primećuje i modernu tendenciju ka socijalizmu u mnogim zapadnoevropskim državama. Civilizacija koju je Zapad gradio od renesanse za njega je, pre svega, individualistička civilizacija, a na razvoj individualizma najviše su uticali razvoj trgovine (koji je otvorio Zapadnu civilizaciju ka drugim idejama) i razvoj nauke, koji je pratio pohod individualne slobode od Italije do Engleske (Hajek, 1997: 34).

Dalje, Hajek u svom izlaganju ističe: „Ne samo da se korak po korak napušta liberalizam devetnaestog i osamnaestog veka, nego se napušta i osnovni individualizam koji smo nasledili od Erazma (*Erasmus*) i Montinja (*Montaigne*), od Cicerona do Tacita, Periklea do Tukidita (Hajek, 1997: 34).

Pored toga što država blagostanja vrši napad na individualne slobode koje predstavljaju stubove civilizacije, ona vrši poseban napad i na slobodu izbora, lišavajući pojedince svakog izbora: ako vlast hoće pojedincima ne samo da olakša postizanje određenog nivoa standarda nego da obezbedi da ga svako i dostigne, ona to može učiniti samo na taj način što će ih lišiti svakog izbora u pogledu onoga što je njima značajno (Hajek, 1998: 225).

Pored Hajeka, i Karl Poper je imao loše iskustvo i mišljenje o državi blagostanja i njenom odnosu prema birokratiji smatrajući da birokratija proguta doslovno više sredstava nego što država blagostanja upotrebi da bi pomogla siromašnima (Popper, 1993:15).

Ograničena i potpuna sigurnost

Analiza ograničene i potpune sigurnosti biće odgovarajuća uvertira za poglavlje koje sledi, a koje se bavi Hajekovom kritikom socijalne sigurnosti i socijalne pravde u državi blagostanja. Između ograničene sigurnosti i potpune sigurnosti Hajek bira ovu prvu. I dok ograničena sigurnost može da se postigne za sve, sa druge strane, potpuna sigurnost u slobodnom društvu je nemoguća, to jest, ne može da se postigne za sve a da se ne naruše osnovna načela slobode.

Pored toga što Hajek daje kritiku socijalne sigurnosti, javne pomoći, obaveznog osiguranja, zdravstvenog sistema, širenja aparata socijalne sigurnosti, treba reći da on nije bio protiv nekih vidova pomoći siromašnima ili onima koji su najugroženiji. Štaviše, on je svestan situacije da moderno, relativno bogato društvo može najugroženijima da pruži nešto više od onoga što je apsolutno neophodno za održavanje života i zdravlja (Hajek, 1998: 227).

Kritika socijalne sigurnosti i socijalne pravde

Država blagostanja poseduje razgranat sistem socijalne sigurnosti kroz koji sprovodi svoj ideal o socijalnoj pravdi: penziono osiguranje, obezbeđenje medicinske i bolničke nege, osiguranje u slučaju trajnog gubljenja radne sposobnosti, pomoć nezaposlenima, kao i brojna druga davanja i usluge koja se mogu razlikovati od zemlje do zemlje. Zapravo, sve je započelo osamdesetih godina devetnaestog veka u Nemačkoj, kada je socijalno osiguranje u početnoj formi nametnuto kroz jedinstvenu organizaciju pod upravom vlade (premda

je ova ideja originalno uvezena iz Engleske, gde su je radnici stvorili na sopstvenu inicijativu).

Svejedno, suština ostaje ista, upozorava Hajek, jer povrede na radu, materijalno obezbeđenje za starost, nesposobnosti, osiguranje u slučaju bolesti dobijaju formu u obliku jedinstvene organizacije koja jedina pruža ovakve usluge, a kojoj moraju da pripadaju svi oni koji treba da se zaštite. Tako je socijalno osiguranje od početka značilo ne samo obavezno osiguranje nego i obavezno članstvo u jedinstvenoj organizaciji koju kontroliše država (Hajek, 1998: 247).

Hajek upozorava da tu i nastaje ključni problem, gde pojedincima nije ostavljena mogućnost izbora već oni naprosto moraju, hteli to oni ili ne, da budu deo sistema obaveznog osiguranja, sistema u kome država ima apsolutan monopol opravdavajući to momentom ekonomičnosti jedne takve jedinstvene organizacije. Pored toga, država raspolaže mogućnostima da preraspodeli dohodak među osobama ili grupama kako nađe za shodno, što je i glavna karakteristika sprovođenja socijalne pravde među stanovništvom. Takva preraspodela dohotka danas je postala glavna svrha onog što se još uvek naziva socijalno osiguranje (Hajek, 1998: 248).

Danas se sistem monopolskog obaveznog osiguranja zasniva na prinudnoj preraspodeli dohotka, gde većina primalaca ovakve vrste pomoći odlučuje šta će se i koliko oduzeti od bogatije manjine.

Hajek upozorava da su država blagostanja i njena vizija socijalne pravde poprimile formu domaćinske države koja određuje šta treba da se da onima koji nemaju, a za koje država smatra da najviše zaslužuju pomoć (socijalizacija dohotka). U svakom slučaju, jedan aparat koji je u početku tek bio zamišljen da ublaži siromaštvo pretvorio se u sistem elegantne preraspodele dohotka na štetu bogatije manjine, manjine za koju sistem smatra da je imala više sreće.

Kad Hajek na kraju uporedi takvu državu blagostanja sa monopolom na preraspodelu dohotka sa starom vizijom socijalističke države: pravom se pita: *nije li ovo samo novi metod ostvarivanja starih ciljeva socijalizma?* (Hajek, 1998: 248).

Hajek, između ostalog, sumnja da bi se većina građana, kada bi bila malo bolje upoznata sa sistemom obaveznog socijalnog osiguranja, opredelila za takav jedan sistem, bez obzira na to što je sistem socijalne sigurnosti stvoren na demokratskim osnovama. Zapravo, ovde Hajek želi da ukaže na to da recimo manje obrazovana radna snaga ni ne zna većinu detalja vezano za socijalni sistem (način funkcionisanja, oporezivanje, preraspodele), već su obično državnom propagandom (koju, uzgred budi rečeno, oni sami plaćaju) radnici ubeđeni da je takav jedan sistem najbolji za njih.

Kritika penzionog osiguranja

Svakako da se Hajek posebno posvećuje analizi i kritici penzionog i zdravstvenog osiguranja, čini se, dve nezaobilazne tačke kada je reč o socijalnoj pravdi i državi blagostanja. Na problem penzionog osiguranja on se fokusira iz više uglova, precizirajući nekoliko očiglednih pitanja. Jedno od takvih pitanja vezano je i za način na koji se isplaćuju penzije, naime prenosom dela plodova rada onih koji trenutno proizvode, pa se nameće pitanje zašto se mladi ne bi u jednom trenutku pobunili protiv starijih koji uživaju ovo pravo, jer neretko se dešavalo i dešava se da penzije premašuju primanja radnika. Još jedan problem na koji Hajek upućuje jeste to što se država brine da obezbedi ne samo minimalne, već i odgovarajuće penzije za sve starije pripadnike društva, bez obzira na njihove potrebe ili na njihove doprinose. Pored ovih naznaka, Hajek još razmatra i pitanje pravednosti otpremnina (koje, opet, idu na štetu mlađe populacije ili onih koji ih još nisu dočekali), problem žena, koje su obično u starosti potpuno zavisne od svojih muževa, koji su jedini stekli pravo na penziju te generalno negativan odnos države (slučaj Britanije) prema privatnim penzijama, čiji je zaključak da je bolje stare učiniti potpuno nesposobnima da pomognu sami sebi te ih na taj način učiniti potpuno zavisnim od vladine pomoći i milosti.

Problem zdravstvenog osiguranja

Na kraju ovog poglavlja bi svakako trebalo izdvojiti Hajekovu originalnu kritiku i opservaciju zdravstvenog osiguranja. Ono što najviše interesuje Hajeka kada je reč o zdravstvenom osiguranju i zdravlju pojedinca jeste da kada radnik izgubi radnu sposobnost, da mu ona što pre bude i vraćena. Stoga upozorava da sistem zdravstvenog osiguranja treba da se fokusira primarno na pomoć zaposlenima koji su trenutno zbog zdravstvenog stranja izgubili sposobnost rada. Univerzalan problem postojećeg zdravstvenog sistema jeste što se on, iz humanih, a ne ekonomskih principa, prvo fokusira na pomoć (uglavnom) starijima, a neretko se događa da se radno sposobno stanovništvo nalazi na listi čekanja iza onih koji tu sposobnost objektivno, zbog godina, više ne poseduju. Zaključak je da se današnja medicina, koja se nalazi pod patronatom države, više usredsređuje na produžavanje života, nego na povratak radne sposobnosti.

Poseban problem kada je reč o zdravstvenom osiguranju i sistemu predstavlja današnji odnos države prema lekarima, gde su lekari postali

državni službenici, deo sistema državne administracije (pa i prinude). Umesto da su lekari, kao nekad, odgovorni pacijentima, danas su oni prvenstveno odgovorni državi i njenom aparatu. To u daljoj analizi dovodi do problema zaštite ličnih podataka, jer država (odnosno državni namesnik) u svakom momentu može imati uvid u intimne detalje svakog pojedinca i koristiti ga za procese o kojima odlučuje država (Hajek, 1998: 257).

Hajek se izrazito protivi trenutnom razvoju sistema zdravstvenog osiguranja, smatrajući ga neprihvatljivim, ali priznaje da će najverovatnije takav sistem ipak opstati, prevashodno zbog nevoljnosti političkih činilaca da napuste već jednom prihvaćen sistem.

Problem progresivnog oporezivanja kao instrumenta za sprovođenje socijalne pravde

I pored toga što i minimalno pomaganje siromašnima predstavlja preraspodelu dohotka, država blagostanja i njeni mehanizmi prinude pobrinuli su se da progresivno oporezivanje postane univerzalno prihvaćeno načelo, i pored toga što očigledno ima negativne efekte na budući privredni rast i što je protivno duhu preduzetništva. Problem progresivnog oporezivanja Hajek centrirao kao glavni izvor neodgovornosti demokratskog delovanja, ali je to i glavni instrument države u ostvarenju svog puta ka socijalnoj pravdi (Hajek, 1998: 261).

Kolevka progresivnog oporezivanja je Pruska krajem devetnaestog veka (1891. godina). Odatle se ovakav vid oporezivanja vrlo brzo proširio na anglosaksonske sile: Englesku i Sjedinjene Američke Države. Tako se dogodilo da se već u prvim decenijama prošlog veka progresivno oporezivanje kao forma preraspodele dohotka ustalilo u pomenutim državama te je do danas prihvaćena kao univerzalno oruđe prinude države blagostanja za pravedniju preraspodelu bogatstva. Zanimljivo da se sa ovakvim vidom oporezivanja pokušalo i ranije, samo u drugačijim verzijama, ali da ni jedan od ovih pokušaja nije urodio plodom. Tek je eksperiment u Pruskoj *lansirao* ovu ideju, kojoj je zatim trebalo samo nekoliko decenija da postane neoboriva dogma i dostignuće Zapadne civilizacije.

Još jedan ozbiljan problem sa progresivnim oporezivanjem predstavlja i stopa njegovog vrtoglavog rasta. Poseban uzrok za rast ovakvog vida oporezivanja je inflacija čiji je uzrok budžetski manjak. Tako da progresivno oporezivanje može savršeno pomoći u zatvaranju pukotine u budžetu, državni prihodi će rasti srazmerno više nego dohoci i tako može da se zatvori pukotina (Hajek, 1998: 268).

Na kraju treba reći da je Hajek smatrao proporcionalno, a ne progresivno oporezivanje, za daleko prihvatljivije i pravednije. Srazmerno oporezivanje se zasniva na načelu da svakog treba podjednako oporezivati nezavisno na prihode koje oni ostvaruju i nezavisno od profesije kojom se bave. Problem progresivnog oporezivanja je utoliko veći što može uzrokovati da ljudi koji više rade ili se više zalažu i trude, paradoksalno zarade manja sredstva bez obzira na veličinu uložene truda. To sve na kraju može dovesti do opadanja privrednih aktivnosti i do gubljenja inicijative za privrednim aktivnostima.

Ciljevi monetarne politike i države blagostanja

Dve su stvari koje nikad ne mogu dovoljno da se naglase: prvo, čini se izvesnim da nećemo zaustaviti klizanje u veću državnu kontrolu sve dok ne zaustavimo inflatorni trend i, drugo, svaki produženi porast cena je opasan, jer jednom kad počnemo da se oslanjamo na njegov podsticajni učinak, bićemo prepušteni toku koji nam neće ostaviti nikakav drugi izbor osim između više inflacije: jedne strane, i plaćanja za našu grešku kroz recesiju ili depresiju: druge strane (Hajek, 1998: 318).

Hajek se posebno bavi ciljevima monetarne politike države blagostanja, inflacijom, deflacijom, novčanim sistemom, kontrolom novca te učinkom ovih pojava koji one imaju na moderno poslovanje, kretanje privrednih aktivnosti. Poseban problem koji on izdvaja jeste veliki uticaj koji danas države i državni sistemi imaju na monetarnu politiku, zaključujući da su svuda i u svim vremenima vlade bile glavni uzrok obezvređivanja valute (Hajek, 1998: 318).

Štaviše, Hajek naglašava da je istorija zapravo istorija inflacije, jer vlade su i u prošlosti uzrokovale povremene inflacije (ili smanjivanje kovanog novca, ili težile štampanju preteranih količina papirnog novca). Ali on dalje nastavlja da se isto može činiti i da se čini i danas kad je reč o sredstvima vođenja monetarne politike, ali samo nešto finijim postupcima nego u prošlosti.

U suštini, ciklus se zasniva na sledećim činjenicama: prvo nastaju sindikalni pritisci na plate u kombinaciji sa politikom pune zaposlenosti, zatim dolazi do teškog finansijskog opterećenja vlada, koje ciklično obnavljaju svoje pokušaje da nastalo finansijsko stanje olakšaju snižavanjem vrednosti novca. Tako na kraju vlade nezaobilazno, kako bi olakšale situaciju, pribegavaju inflaciji kao rešenju. Možda inflacija od 3 % nije velika u toku jedne godine, ali tokom radnog veka jedne osobe smatra se da se cena nekog proizvoda može povećati i do četiri puta, tako da se danas inflacija uzima kao univerzalno oruđe vlade za vođenje monetarne politike (ponekad se smatra čak da je i poželjna).

Recimo da je problem i u tome što i privatne agencije koje se bave

monetarnom politikom za potrebe vlade uglavnom koriste takve mere koje idu u korist države. Još jedan od faktora koji podržavaju inflatornu politiku jeste opšte prihvaćeno mišljenje da je inflacija uvek poželjnija od deflacije te da od deflacije treba strahovati.

U svakom slučaju, krajni rezultat je uvek isti: država blagostanja drži sve konce kada je reč o vođenju monetarne politike, a glavno oruđe za vođenje takve politike (kome je uvek na prvom mestu politika, a ne ekonomija) jeste inflacija. Danas teško ko da može i da pobije značaj i opasnost dugotrajnog inflatornog kretanja, jer je ono rasprostranjeno širom sveta, te se smatra da su stvari uvek takve i bile, mada su, empirijski gledano, postojali čitavi periodi kada su cene stagnirale u vremenskim intervalima od stotinu, pa i više godina.

Hajek zapravo smatra da cene igraju najveću ulogu kada je reč o tržištu (vrsta povratne informacije) te on doslovno kaže: ... na sistem cena treba gledati kao na mehanizam komunikacije informacija (Hajek, 1997: 85).

Ali pored svega, kada je reč o monetarnoj politici i tržištu, trebalo bi pomenuti i Adama Smita koji je izlažući svoj pomenuti koncept nevidljive ruke u stvari pokazao kako ako sledimo privatni interes možemo doprineti i opštem dobru: *Svakom čoveku je ostavljeno da potpuno slobodno sledi vlastiti interes na svoj način i da i svojom radinošću i svojim kapitalom konkuriše s radinošću i kapitalom svakog drugog čoveka ili reda ljudi dokle god ne povređuje zakone pravednosti* (Smit, 1998: 557).

Obrazovanje i država (državno upravljanje i finansiranje obrazovanja)

Državno, društveno upravljanje i finansiranje obrazovanja možda je jedan od najjačih uporišta države blagostanja i njenog pogleda na pravdu (pa i drugih oblika državnih sistema u istoriji). Kolevka ovakvog vida obrazovanja je opet (čini se, nekako sudbinski) smeštena u Prusiji u osamnaestom veku i zapravo za cilj nije imala toliko ulogu da podigne opšti nivo obrazovanja dela stanovništva, već je njegoa namera više bila da se podigne borbena sposobnost (a koja se zasnivala na obrazovanju). U tom periodu se sa pravom može govoriti o nametnutom obrazovanju od strane države jer stanovništvo uglavnom nije shvatalo prednosti i moć obrazovanja.

Kao što u svojoj analizi upućuje Hajek, ako i prihvatimo opšti argument obrazovanja, ostaju mnogobrojni problemi i sporovi sa kojima se tek treba suočiti, a nisu svi ti problemi uvek ni vezani za državni sistem ili državu blagostanja. Posebni problemi sa kojima se možemo suočiti, baveći se ovom temom jesu: kako i koliko obrazovanja treba svima obezbediti, kako odabrati

one kojima treba dati više obrazovanja nego ostalima, pa onda koji su to kriterijumi koji će nam pomoći da odaberemo one najdarovitije. A na sve to dolazi poseban problem ko će to odabiranje vršiti (da li je u pitanju opet svemoćna državna administracija koja će selekciju vršiti po nekom samo njima poznatom sistemu). Tako su neki problemi više tehničke, a neki filozofske prirode...

Ali i pored svih ovih izazova, moramo se suočiti sa ovim problemom koji je već u startu nekako osuđen na državno upravljanje. Jer, ako ostavimo jednom državnom organu da organizuje, formatizuje i sprovodi testove selekcije i provere opšteg obrazovanja, onda to svakako ne vodi baš najboljem rezultatu. Jer, onda je način ocenjivanja nečijeg naučnog napredovanja ili opšteg napredovanja u obrazovanju poveren nekolicini ljudi iz državnog aparata, koja ima apsolutno pravo da određuje šta i koliko predstavlja određeni nivo obrazovanja i ko će, recimo, dobiti subvencije za nastavak obrazovanja, tj. pohod ka visokom obrazovanju.

Pored toga, iako danas ima manje uplitanja politike u naučne i obrazovne tokove, čini se da država i politika uvek imaju težnju da se upletu naročito u društvene nauke, na čijim saznanjima je zasnovan politički, ekonomski, društveni i kulturni sistem države. Takvo uplitanje države nekad može biti više nego očito (recimo, dominacija marksističkih pogleda u socijalističkim ustavnim sistemima), katkad može biti i suptilnije, ali svakako cilj ostaje isti: da se preko obrazovanja nametne određena koncepcija poželjnog društvenog poretka.

Pošto obrazovanje predstavlja i moć, postavlja se pitanje kome se onda obrazovanje može dopustiti i u kakve će svrhe ta osoba koristiti obrazovanje koje mu je društvo omogućilo. A tu su još i problemi poput onih koji su vezani za rangiranje pomoću obrazovanja, koje može povećati društvene razlike i dovesti do podele na visokoumne i maloumne, pa i problem ekonomičnosti: ne znači da će svaka osoba sa visokim obrazovanjem više i zarađivati, niti da visok nivo obrazovanja znači povećanje ekonomičnosti (jer, neka obrazovanja po svojoj prirodi služe da bi dalje povećala nivo obrazovanja celokupnog društva ili pomogla društvu da se dalje razvija).

Na kraju možemo postaviti pitanje ne vodi li takvo jedno državno obrazovanje, koje se zasniva na jednakom obezbeđivanju prava na obrazovanje deci, ka unifikaciji mišljenja i želja dece koja će kasnije postati noseći stubovi razvoja društva.

Uzroci opadanja socijalizma i uzdizanje države blagostanja

Hajek se posebno fokusira na temu opadanja socijalizma na Zapadu, naglašavajući da je nadahnuće idejama socijalizma doseglo vrhunac nakon Drugog svetskog rata, kada je i Britanija srnula u socijalistički eksperiment. Osnovne ideje koje su predstavljale glavni cilj svih socijalističkih pokreta, da se izvrši nacionalizacija sredstava za proizvodnju, raspodelu i razmenu našle su se polako, ali sigurno, u škripcu istorije. Hajek odlično zapaža da nije toliko problem bio u idejama koliko u metodama koje su predstavnici naučnog marksizma zastupali. S tim u vezi, može se doći do zaključka da je danas malo analitičara marksista koji veruju u neizbežnost proletrske revolucije i da je retko ko od njih spreman da brani istorijski materijalizam. (Kimlika, 2009: 190)

Dalje, Hajek uočava da socijalizam nije samo izgubio na svojoj intelektualnoj privlačnosti već su ga i mase napustile, što je svakako i najveći udarac za socijalizam, koji se oslanjao uvek na podršku masa. Pored toga, mnoge partije čiji su se programi oslanjali na doktrinarni socijalizam su polako napustile svoje programe, prilagođavajući se ekonomskim, društvenim i političkim uslovima države blagostanja. On dalje dodaje da su brojni uzroci opadanja socijalizma, a da je jedna od najbitnijih ruski primer, koji je ubio ideal socijalizma u Zapadnom svetu, odnosno da je iskustvo Sovjetskog Saveza bacilo ljagu na marksističku verziju socijalizma te da je stoga ova teorija izgubila popularnost među masama na Zapadu.

Hajek smatra da su se izdvojila tri glavna činioca koja su doprinela razočarenju u socijalističke ideje: *Prvi je rastuće priznanje da socijalistička organizacija proizvodnje ne samo što ne bi bila produktivnija nego bi bila mnogo manje produktivna od privatnog preduzetništva. Drugi je još očiglednije uviđanje da bi umesto da vodi onome što je smatrano većom društvenom pravdom, takva organizacija predstavljala novi arbitarni poredak i još neminovnije hijerarhijski nego što je ikad i postojao. A treći je shvatanje da bi umesto obećane veće slobode, to značilo pojavu novog despotizma* (Hajek, 1998: 221).

A ako se na ovo još doda i to da se u to vreme dogodio opšti porast životnog standarda, posebno radničke klase, celokupna situacija razočarenja u socijalističke ideale i poredak još je potpunija. Pored toga, Hajek naglašava da su među prvima bili razočarani upravo radnički sindikati kada su shvatili da će im biti značajnije teže da razgovaraju i pregovaraju sa državom nego sa privatnim vlasnicima te da je njihova moć znatno oslabila.

I tu se krije tajna starih socijalista: pojavom države blagostanja, ciljevima koji jedino mogu da budu postignuti metodama koje su neprijateljske prema slobodi i individualizmu, težnjom da se obezbedi sigurnost za sve, širenjem administrativne države, prekovanim socijalistima je jedino ostalo da samo čekaju i guraju još dalje sistem u pravcu redistributivne države (Hajek, 1998:222).

Radnički sindikati, sindikalna prinuda i sloboda udruživanja

Ako bismo evoluciju radničkih sindikata, njihovih aktivnosti i prava stavili pod lupu analize, primetili bismo da se javna politika za nešto manje od jednog veka pomerila iz jedne krajnosti u drugu. *Od vremena kad su sindikati zakonski mogli malo da učine, ukoliko nisu bili sasvim zabranjeni, sada smo dostigli da su postali jedinstvene povlašćene ustanove za koje opšta pravila prava uopšte ne važe. Postali su jedan važan slučaj u kom su vlade značajno promašile u svojoj glavnoj funkciji – sprečavanju prinude i nasilja* (Hajek, 1998:220).

Hajek se u svom izlaganju fokusira na tri vrste prinude sindikata: (Hajek, 1998:236).

1) Korišćenje štrajkačke linije kao sredstva zastrašivanja koje se može koristiti i kao pritisak na neomiljene pojedince. Ponekad sindikati, zbog svoje brojnosti, mogu čak organizovati i obična dežurstva koja imaju ulogu tek da pokažu poslodavcu njihovu snagu i brojnost, kao i mogućnost prinude. Na ovaj način oni mogu prisiljavati i druge da se pridruže sindikatu, pokazujući svoju moć, koja kasnije nedvosmisleno prerasta i u političku moć. Hajek naglašava da se u slobodnom društvu upražnjavanje ovakvih aktivnosti ne sme dati nijednoj privatnoj organizaciji.

2) Drugi činilac/metod sindikalne prinude nad individualnim radnicima jesu takozvane zatvorene ili sindikalne radnje. Zakonodavstvo je dopustilo ne samo da ugovor koji je zaključio predstavnik većine radnika (ili neke posebne grane) bude dostupan svakom radniku već i da se on odnosi na sve radnike, bez obzira na to što se pojedinci možda ne bi slagali sa takvim zahtevima.

3) Sekundarni štrajkovi i bojkoti, koji se ne koriste kao sredstvo prinude za povećanje plata ili uslova rada već za cilj imaju ostvarenje pritiska nad drugim radnicima kako bi se oni pridružili sindikatu ili sprovođenju sindikalne politike.

Pored svega ovoga, sindikati su se posebno ogrešili o ideju slobode udruživanja. Istina, sindikati jesu tako počeli, tražeći slobodu udruživanja kako

bi lakše i efektivnije izneli svoje zahteve, ali je kasnije to preraslo u nešto sasvim drugo. Pošto sindikati svoju nagomilanu moć pritiska duguju svojoj brojnosti, njima je veoma značajno da svi radnici budu deo sindikata te da učestvuju u sindikalnoj politici. Iz tog razloga oni vrše pritisak na ostale radnike koji još nisu postali deo sindikata da se pridruže toj organizaciji, preteći ponekad da radnik može ostati bez posla ako ne bude deo sindikata ili ako ne bude podržavao sindikalnu politiku.

Hajek još ističe i problem sindikalne moći nad platama, smatrajući da je njihovo delovanje na ovom polju posebno ekonomski štetno te politički veoma opasno. Ono čemu sindikati obično teže jeste ujednačenost i krutost plata, što na kraju utiče na smanjenje pokretljivosti radne snage. Svakako, to može posebno odgovarati određenim grupama (Hajek, 1998:235).

Prinuda i država

Hajek se posebno bavi i pitanjima prinude i države, posmatrajući ovaj odnos posebno iz ugla psihologije. Njega interesuje na koje se sve načine prinuda može ostvariti i kada i pod kojim okolnostima je pojedinac može prihvatiti. Stoga on zaključuje da prinuda ne mora biti ostvarena samo pod pretnjom fizičke sile, već pametniji pojedinac može čak i bez sile nametnuti inferiornom pojedincu (ili većoj grupi) ram prinude.

Kada je reč o državnoj prinudi, Hajek razlikuje dve najkarakterističnije prinude vezane za svaku državu: obavezu davanja poreza i obavezu služenja vojnog roka. Ovakve vrste prinude se lakše prihvataju jer pojedinac tačno zna na šta može računati i šta može očekivati. Problemi nastaju kad nismo u stanju da predvidimo činove prinude (nepredvidljiva prinuda), (Hajek, 1998:102).

O vladavini većine:

Razmatrajući vladavinu većine, Hajek zaključuje da ako se politički filozof prikloni mnjenju većine samo zato što tako većina misli, to za političkog filozofa (intelektualca) predstavlja izdaju njegovih ideja, njegove misije, ideala. Politički filozof, intelektualac, mora da bude sposoban da sagleda sve okolnosti, neretko protivurečne, da bi obuhvatio stvari u celini (Hajek, 1998:104).

Tu leži i kritika koju Hajek upućuje uspešnim političarima, smatrajući da su uspešni političari zapravo oni koji slede samo volju većine, to jest, njihov zadatak je da estrahuju volju većine. Onaj političar koji bi pokušao da bude originalan, bio bi osuđen na propast (sam sebi bi protivurečio), (Hajek, 1998:102).

Zaključak

Hajek ozbiljno upozorava da narastanje snage prinude države blagostanja, kao i težnja ka socijalnoj pravdi, mogu imati negativne posledice ne samo po slobodno društvo, individualne slobode već i na ekonomiju, nauku, pa i sam civilizacijski razvoj čovečanstva.

Hajek je još tada upozorio da se problem nezaposlenosti može povratiti zbog različitih mera države, njene težnje da kontroliše monetarni sistem, slobode koju dozvoljava sindikatima koji oni imaju na formiranje plata ili zbog sistema pravedne preraspodele dohodaka.

Ono što želimo ovde da naglasimo jeste da ne mora niko strastveno da sledi Hajekova izlaganja i analize, ali Hajekova upozorenja i predviđanja se već dešavaju. Problemi socijalne sigurnosti, nefunkcionalnosti zdravstvenog sistema ili potrebe ozbiljne reforme penzionog sistema danas predstavljaju glavne izazove sa kojima se susreće savremeno društvo.

BIBLIOGRAFIJA:

Hajek, Fridrih August, 1998. *Poredak slobode*, Novi Sad: Global Book.

Hajek, Fridrih August. 1997. *Put u ropstvo*, Novi Sad: Global Book

Hajek, Fridrih August. 2002. *Pravo, zakonodavstvo i sloboda*, Podgorica: CID.

Hajek, Fridrih August. 2002 (b). *Studije iz filozofije, ekonomije i politike*, Beograd: Paidea. Hajek, Fridrih August. 2002 (a). *Kontrarevolucija nauke. Istraživanja o zloupotrebi razuma*, Pogdorica: CID.

Hajek, Fridrih August. 1997. Upotreba znanja u društvu, u: *Ludwig von Mises i Friedrich A. Hayek, O slobodnom tržištu*. Zagreb: Klasični eseji, Mate.

Kimlika, Vil. 2009. *Savremena politička filozofija*, Beograd: Nova srpska politička misao.

Poper, R. Karl. 1993. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Beograd: I – II, BIGZ 1993. Smit, Adam. 1998. *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Novi Sad: Global Book.